

Zaprezentowana publikacja wpisana w triadę serii wydawniczej: Edukacja – Media – Teologia oraz bogaty aparat krytyczny, obfita literatura przedmiotu, aktualizacja prezentowanych treści – jako stałe walory naukowych tekstów A. Kicińskiego – z pewnością może być inspiracją dla twórczych poszukiwań: teologów, edukatorów, medioznawców oraz teologów mediów, celem kreatywnego tworzenia drogi piękna i symfonii przekazu wiary w dekomponującym się świecie algorytmów ideologii, fake newsów i (info)pandemii.

*Dr hab. Mirosław Chmielewski CSsR  
Katedra Katechetyki Integralnej  
Instytut Nauk Teologicznych KUL  
e-mail: miroslaw.chmielewski@kul.pl  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6903-479X>*

*Edukacja religijna wobec przemian kulturowych.* Red. Paweł Mąkosza.  
Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019, ss. 249. ISBN 978-83-8061-726-1.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rt216811-9>

W 2019 roku ukazała się monografia zbiorowa pt. *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, która została wydana w Wydawnictwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Redaktorem tej publikacji jest ks. prof. dr hab. Paweł Mąkosza, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Warto na wstępie zaznaczyć, że praca ta została nominowana do nagrody Stowarzyszenia Wydawców Katolickich *Feniks 2020* i otrzymała wyróżnienie w kategorii „Kościół wobec współczesności”.

Jak zauważa redaktor pozycji, „każde opracowanie dotyczące sfery wychowania religijnego stanowi cenny wkład w zakresie kształtowania nowych pokoleń chrześcijan”. Jest to spowodowane, co sugeruje sam tytuł monografii, zmieniającą się rzeczywistością współczesnej kultury. Redaktor słusznie zauważa, iż zmiany te ze względu na swą dynamikę mają charakter rewolucji kulturowej. Niemal pewne jest, iż Kościół wiele lat będzie zbierał negatywne żniwo owych przemian, przede wszystkim w zakresie edukacji religijnej i formacji chrześcijańskiej. Szczególnie niebezpieczne wydaje się być nasilające się zjawisko szeroko rozumianego indywidualizmu, które jest powszechnie obserwowanym efektem zmian kulturowych. Zmiany te determinują potrzebę kształtowania nowych form organizacji społeczeństwa zarówno w Polsce jak i na całym świecie, które poddają także próbie dotychczasowe metody duszpasterskie, pastoralne i katechetyczne. Wierząc w ponadczasowe przesłanie ewangelicznej prawdy, Kościół staje z niezachwianą nadzieją, że w każdym doświadczeniu dziejowym Bóg może dotrzeć do człowieka.

Nowa rzeczywistość, w jakiej Kościół nadal gorliwie pełni służbę wobec ludzkości, stanowi wyzwanie dla edukacji religijnej. Faktem jest, iż obecna rzeczywistość w zarysowanym wyżej kontekście rozpoczyna nową epokę edukacji religijnej. Wypracowanie jej skutecznych form wymaga jednak podjęcia pogłębionej refleksji. Konieczne wydaje się dostosowanie zakresu treści do zdolności percepcyjnych ludzi młodych, jednak w taki sposób, aby nie zgubić istoty Dobrej Nowiny, jak również, aby nie odejść od poszczególnych prawd wiary i Tradycji Kościoła, który jest jej „strażnikiem i interpretatorem”. Istotna jest przede wszystkim refleksja dotycząca metod edukacyjnych, katechetycznych i pastoralnych, które zmieniają się od początków proklamacji Dobrej Nowiny przez Jezusa Chrystusa. Raz opierają się one na przekazie bezpośrednim, żywym czy masowo-wspólnotowym, a innym razem na przekazie bardziej indywidualnym, w małych grupach, a nawet w ostatnim czasie na przekazie bardziej wirtualnym. Niezależnie od czasów zadaniem Kościoła jest poszukiwanie najlepszych dróg i rozwiązań wobec możliwości, które daje świat. Nowe, współczesne sposoby kontaktu pośredniego i wirtualnego wprawdzie wydają się rzucać cień na swoją skuteczność, ale jednocześnie dają nowe możliwości i nadzieje, że orędzie zbawcze Kościoła może odkrywać nową moc przekazu jako uzupełnienie do swoich wypracowanych tradycyjnych form.

Autorzy poszczególnych rozdziałów, w opracowanych przez siebie zagadnieniach, nie tylko diagnozują dynamicznie zmieniającą się rzeczywistość kulturową, ale także wskazują na konkretne propozycje duszpasterskie i pastoralne, mające na celu troskę o edukację współczesnej młodzieży. Owe wnioski prakseologiczne stanowią poważny i świeży wkład w edukację religijną i formację chrześcijańską zwłaszcza ludzi młodych.

Praca zbiorowa zawiera 18 rozdziałów poświęconych edukacji religijnej we współczesnym świecie. Poszczególne opracowania zostały poprzedzone wstępem redaktora publikacji, zarówno w języku polskim jak i angielskim, w którym zaznacza, jakich treści będą dotyczyć artykuły opracowane przez doktorantów KUL. Całość poprzedza spis treści oraz wykaz skrótów będący pomocą dla czytelnika, zwłaszcza w odniesieniu się do dokumentów Kościoła. Z kolei każdy rozdział został opatrzone bibliografią, a także streszczeniem w języku polskim i angielskim oraz zamieszczeniem słów kluczowych syntetycznie podsumowujących treść.

Kolejne rozdziały odnoszą się do takich zagadnień, jak: źródła wiedzy religijnej ludzi młodych, seksualność, kompetencje komunikacyjne nauczycieli religii, święci jako wzory osobowe dla uczniów, model katechezy kerymatycznej, rola i znaczenie mediów w procesie ewangelizacji, edukacja religijna wobec globalizacji, a także zjawisko nowego ateizmu, rezygnacja młodych ludzi z udziału w szkolnych lekcjach religii, sekularyzacja, kryzys oraz dysfunkcyjność rodziny, obraz współczesnych rodziców, formacja chrześcijańskiej młodzieży w Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”, idea wychowania religijnego Roberta Baden-Powella oraz edukacja religijna w kontekście przemian historycznych na nowosądecczyźnie.

Rozdział I, wprowadzający w szereg analiz dotyczących edukacji religijnej, nosi tytuł „Źródła wiedzy religijnej współczesnej młodzieży”. Przeprowadzono w nim analizy dotyczące kultury postmodernistycznej, mającej wpływ na ukształtowanie we współ-

czesnej rzeczywistości społecznej pokolenia Z. Jak zauważono, Internet jest obecnie rzeczywistością, w której funkcjonuje młodzież. Świat wirtualny z całą zawartością treściową staje się podstawowym źródłem wiedzy nie tylko dotyczącej świata i codziennego życia, ale także wiedzy w zakresie religijności i wiary. Artykuł został oparty na badaniach empirycznych, co dodatkowo podnosi merytoryczne znaczenie podjętych analiz. Interesujące są wysuwane wnioski wyznaczające kierunki, jakie powinny zostać obrane w celu nie tyle deprecjonalizacji świata wirtualnego, co kształtowania w ludziach młodych krytycznego podejścia do zamieszczanych tam treści, w tym treści religijnych, ale także sposobów ich weryfikacji. Religijność człowieka nie może bowiem zostać zastąpiona poprzez świat wirtualny.

W rozdziale drugim, który nosi tytuł „Kult ciała a seksualność człowieka prezentowana na lekcji religii”, Michalina Kosiorek traktuje o aktualnym trendzie lansowanym przez mass media, jakim jest kult ciała. Problem ten dotyczy zwłaszcza ludzi młodych będących pod wpływem świata wirtualnego. Wskazano na źródła tego zjawiska w postmodernizmie, w którym obecne są postawy konsumpcjonizmu, prymatu tolerancji, odejścia od teorii, a skupienia się na praktyce, jak również odejścia od etyki i moralności na rzecz techniki. Autorka podkreśla także, iż źródeł kultu ciała należy szukać również w licznie podejmowanych i sponsorowanych badaniach medycznych, rewolucji seksualnej, globalizacji czy rozwoju sieci internetowej. Postuluje jednocześnie, że właściwą odpowiedzią Kościoła w odniesieniu do takiej diagnozy powinno być podkreślanie godności ludzkiego ciała, wskazywanie w trakcie lekcji religii na nadprzyrodzoność ludzkiej duszy oraz świata duchowego. Artykuł jest wartościowy przede wszystkim ze względu na szeroko zaprezentowane filozoficzno-historyczne wskazanie przyczyn tego negatywnego zjawiska.

Kolejne opracowanie, autorstwa ks. Łukasza Simińskiego, dotyczy wskazania właściwych i pożądanych kompetencji katechetów. Temat tego opracowania brzmi: „Kompetencje komunikacyjne katechetów warunkiem skutecznej katechezy”. Pierwszymi z nich są zdolności komunikacyjne, które są poniekąd gwarantem skuteczności i owocności katechezy. Autor w pierwszej kolejności odnosi się do kwestii terminologicznych. Rozróżnienia te są ważne w merytorycznym i metodologicznym aspekcie opracowania, ponieważ porządkują i precyzują zakres rozważań. Ważnym elementem artykułu są praktyczne wskazania co do kompetencji komunikacyjnych, jakie powinni posiadać nauczyciele lekcji religii. Elementem ubogacającym opracowanie są zaprezentowane wyniki pomiaru empirycznego przeprowadzonego wśród czynnych katechetów, a dotyczącego analizowanego zagadnienia. Cenne jest także przywołanie opinii tychże nauczycieli na temat zdolności komunikacyjnych oraz ich uwag w tym zakresie.

Czwarte z kolei zagadnienie poddane analizie nosi tytuł „Młodzi święci wzorem dla uczniów”. Jak podkreśla autorka celem opracowania jest „wskazanie na potrzebę prezentacji życiorysów świętych na lekcjach religii”. Słusznie zauważa, że uczniowie potrzebują konkretnych wzorców, które pomogą im właściwie przeżyć czas adolescencji, a więc przemiany w zakresie psychicznym, emocjonalnym, światopoglądowym, moralnym oraz religijnym. Rzeczywistą pomocą w tym aspekcie mogą stać się święci jako

mistrzowie formacji ludzkiej i duchowej oraz wzory oczekiwanych cech charakteru, a także cnót teologicznych. Istotne jest to, że autorka nie pozostaje tylko na poziomie teoretycznych rozważań, ale przywołuje przykłady świętych, którzy mogą stanowić wzorzec dla młodzieży, a są to: św. Alojzy Gonzaga, św. Jadwiga, św. Stanisław Kostka, bł. Jose Sanchez del Rio, bł. Laura Vicuña, bł. Karolina Kózkówna, bł. Piotr Frassati, św. Dominik Savio. Kanon ten został wzbogacony o osobę bł. Carlo Acutisa.

Posynodalna adhortacja apostolska papieża Franciszka *Christus vivit* stanowi swoiste kompendium współczesnej ewangelizacji, której adresatami są ludzie młodzi. Papież sugeruje w niej potrzebę powrotu do kerygmatu we wszelkich działaniach duszpasterskich i pastoralnych, jakie podejmuje Kościół. Wiąże się to z postępującą laicyzacją, zwłaszcza w krajach Europy. Zjawisko to jest intensywne także w Polsce. Paweł Zygmunt, w oparciu o ten niezwykle aktualny dokument, dokonuje refleksji nad katechazą. Postuluje także w formacji chrześcijańskiej konieczność wykorzystania modelu katechezy kerygmatycznej. Według autora jest ona adekwatną odpowiedzią Kościoła na przemiany w zakresie religijności wśród młodzieży, ponieważ „prowadzi odbiorców katechezy do doświadczenia spotkania ze Zmartwychwstałym i Żyjącym Panem w osobowej relacji miłości”. Na podstawie treści adhortacji podejmuje się także zadania refleksji nad samym pojęciem kerygmatu w nauczaniu papieża Franciszka w odniesieniu do tradycyjnych form duszpasterstwa.

Olga Cieniuch dokonuje analizy stanowiska Kościoła na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat wobec środków społecznego przekazu. Zauważa, że początkowo obserwowany dystans do szeroko rozumianych mediów uległ zmianie. Spowodowane było to między innymi faktem, iż mass media od początku cieszyły się dużym zainteresowaniem społecznym. Obecnie stały się one częścią codziennego życia współczesnego człowieka, bez którego trudno byłoby mu funkcjonować. Jak wskazuje doktorantka, w dokumentach Kościoła od przełomowego wydarzenia, jakim był Sobór Watykański II, można zauważyć coraz większe otwarcie na świat mediów. Papieże w swoich wypowiedziach podkreślają ich potencjał możliwy do wykorzystania w pracy duszpasterskiej i katechetycznej.

Kolejny rozdział pracy zbiorowej nosi tytuł „Środki społecznego przekazu – współczesne areopagi wiary”. Opracowanie to jest kontynuacją tematu zamieszczonego w rozdziale VI. Ks. Damian Fołtyn ukazuje środki społecznego przekazu jako szansę dotarcia do współczesnego człowieka oraz otwarcia go na prawdę Ewangelii. Szczególną wartością artykułu jest syntetyczne ukazanie stanowiska Kościoła wobec środków społecznego przekazu. Istotne jest także zebranie i przywołanie w tym celu kluczowych dokumentów Kościoła oraz wypowiedzi papieży. Dodatkowo analiza została ubogaconą o odwołania do najważniejszej literatury przedmiotu, dzięki czemu opracowanie stanowi syntezę zagadnienia.

Rozdział VIII pracy zbiorowej, autorstwa ks. Damiana Brody, dotyczył „Edukacji religijnej wobec globalizacji obojętności”. W artykule nawiązano do wyzwań, jakie stoją przed współczesną edukacją religijną. Jednym z poważnych problemów ostatnich lat jest wzrost skali przyjmowanej postawy obojętności. Odwołując się do dokumentów

papieża Franciszka, ukazano filozoficzne podstawy tego niebezpiecznego zjawiska oraz skutki, jakie mogą z niego wynikać zwłaszcza wobec ludzi młodych. Jako źródła obojętności wskazano indywidualizm, egocentryzm i konsumpcjonizm. Z kolei jako antydotum na obojętność autor postuluje kształtowanie w młodzieży postawy wrażliwości i empatii. Przestrzenią oddziaływania jest szkoła oraz lekcje religii, które powinny być wykorzystane przez duszpasterzy, katechetów i nauczycieli do propagowania wartości ewangelicznych.

Autorem kolejnego rozdziału jest redaktor pracy zbiorowej ks. Paweł Mąkosa. W tym opracowaniu podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o przyczyny rezygnacji ludzi młodych z edukacji religijnej. W pierwszej kolejności ukazana została skala zjawiska na gruncie polskim, które w ostatnich latach zdecydowanie stało się bardziej intensywne. W tym celu odwołano się do aktualnych badań socjologicznych. Niezwykle cenne w opracowaniu jest wskazanie na motywacje uczniów rezygnujących z lekcji religii. Określono także poważne konsekwencje religijno-moralne, jak również kanoniczne, które są skutkiem decyzji ludzi młodych.

Zjawisko nowego ateizmu staje się coraz częściej obserwowane wśród ludzi młodych. Jego cechą charakterystyczną jest już nie tyle obojętność wobec religii, czy kontestacja nauki moralnej, ale nawet wrogość do Kościoła, duchownych czy ludzi wierzących. Motywem działań jest chęć wyrugowania wszelkich form transcendencji z życia społecznego, a nawet symboli religijnych sugerujących jakiegokolwiek odniesienia do metafizyki. W następnym rozdziale ks. Rafał Muda podejmuje się analizy „nowego ateizmu”, a także założeń ruchu, podejmowanych przez jego członków inicjatyw oraz prowadzonych kampanii medialnych i społecznych. Podkreśla jednocześnie, że edukacja religijna, prowadzona w szkołach, może stanowić poważną barierę dla tego negatywnego zjawiska. Pogłębiona refleksja na ten temat jest bardzo wartościowa ze względu na aktualność problemu.

Rozdział XI został poświęcony „Sekularyzacji jako wyzwaniu dla współczesnej edukacji religijnej”. Opracowanie to jest kontynuacją refleksji dotyczącej ateizmu wśród ludzi młodych. Łagodniejszą jego formę stanowi sekularyzacja. W artykule ukazano wypowiedzi papieży, którzy pod tym kątem diagnozują procesy zachodzące w społeczeństwie podkreślając, że poważnym zagrożeniem jest sekularyzacja prowadząca do sekularyzmu. Ukazano, że konkretnym przejawem tego zjawiska w życiu człowieka jest duchowa pustka, która paradoksalnie może się stać przestrzenią ewangelizacji. Jak zauważa autor, edukacja religijna, oparta na krzewieniu wartości ewangelicznych, ma szansę stać się skuteczną reakcją Kościoła na zagrożenie sekularyzmu.

Trzy kolejne opracowania dotyczą odniesienia edukacji religijnej do rzeczywistości rodziny. W rozdziale XII Orysa Uska ukazuje rodzinę jako podstawową komórkę życia społecznego, w której to kształtuje się osobowość dziecka. Doświadczenia nabyte w domu rodzinnym stanowią punkt wyjścia do formacji chrześcijańskiej podejmowanej w wieku adolescencji, ale także w dorosłym życiu człowieka. W opracowaniu wskazano na potrzebę uwzględnienia uwarunkowań rodzinnych w czasie edukacji religijnej ze względu na kryzys współczesnej rodziny oraz brak pozytywnego doświadczenia rodziny

przez ludzi młodych. Ta podstawowa komórka społeczna często nie jest odpowiednim gruntem i punktem odniesienia dla formacji religijnej. Jak zauważono, rzeczywistość ta wymaga przemyślenia koncepcji oraz założeń edukacji religijnej.

Kolejne opracowanie dotyczy problematyki dysfunkcyjności rodzin. Trudnego zadania opracowania tego zagadnienia podjęła się Angelika Lenart. W artykule wskazano, iż owa dysfunkcyjność stanowi nie tylko problem konkretnych rodzin, ale jest też problemem całego społeczeństwa, w którym ich członkowie funkcjonują. Stanowi to zatem wyzwanie cywilizacyjne i ma rzeczywisty wpływ na ład moralny w społeczeństwie. W opracowaniu odniesiono się do nauczania Jana Pawła II, który wskazywał na potrzebę formacji rodzin, jak również na kształtowanie i propagowanie wartości życia rodzinnego. Podkreślono rolę profilaktyki w tym zakresie, ale także rolę edukacji religijnej, poprzez którą Kościół ma realny wpływ formacyjny na ludzi młodych, którzy w przyszłości będą zakładać własne rodziny.

Celem kolejnego rozdziału była prezentacja zmian w postawach, oczekiwaniach i zachowaniu rodziców dzieci przygotowywanych do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej w Uniwersyteckiej Kolegiacie św. Anny w Krakowie. Zamierzeniem autora było także przedstawienie modelu przygotowania, a więc katechezy sakramentalnej dzieci z uwzględnieniem specyfiki jednej z parafii archidiecezji krakowskiej. W odniesieniu do zagadnienia edukacji religijnej zaprezentowano: wykorzystywany program, pomoce i materiały, czas, miejsce i formę przygotowania, częstotliwość spotkań, formację rodziców dzieci oraz blaski i cienie przemian w postawach rodziców. Szczególnie cenne w niniejszym artykule są wnioski pastoralne, bazujące na zmieniających się postawach rodziców. Autor podjął się także próby wskazania adekwatnych rozwiązań formacyjnych, co zdecydowanie zwiększa wartość opracowania.

Część publikacji, zawierająca refleksję nad rzeczywistością rodziny, zwieńcza rozdział poświęcony obrazowi współczesnego rodzica, jaki posiadają wierzący archidiecezji krakowskiej. Opracowanie jest wartościowe przede wszystkim ze względu na szerokie badania empiryczne przeprowadzone na grupie 660 osób, które są podstawą dokonanych analiz. Pomiarzy te pozwoliły ukazać statystyczny obraz współczesnego rodzica, który może przyczynić się do wzrostu poziomu wypracowywania odpowiednich koncepcji edukacji religijnej, uwzględniających w swych założeniach zmiany funkcjonowania rodziny. Wyciągnięte w artykule wnioski bez wątpienia są pożyteczne dla środowiska katechetycznego, pedagogicznego i teologicznego.

Integralna formacja chrześcijańska ludzi młodych zawsze była i jest nadal troską Kościoła. Na ten aspekt zwracał szczególną uwagę papież Jan Paweł II, artykułując fakt, że to od nich zależy przyszłość Kościoła i świata. Założenia te są obecne w funkcjonowaniu Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia” powołanej do istnienia w 2000 roku. Jak zauważono w opracowaniu, jej celem jest niesienie pomocy utalentowanej młodzieży, ale także krzewienie papieskiego nauczania. Młodzi ludzie, korzystający z pomocy tejże Fundacji, obok pomocy materialnej otrzymują szeroką i integralną formację chrześcijańską. Zasadniczą rolę duszpasterską pełnią wakacyjne obozy formacyjno-integracyjne, które są okazją do budzenia i rozwijania wiary, budowania wspólnoty, kształ-

towania postaw moralnych, modlitwy, odpoczynku. Obozy te są szeroko pojętą katechezą prowadzącą młodzież do zażyłej relacji z Jezusem Chrystusem.

Rozdział XVII został poświęcony „Ideji wychowania religijnego w twórczości Roberta Baden-Powella”. Twórca skautingu, bazując na swoich niełatwych doświadczeniach życiowych, zaproponował model edukacji religijnej, który integralnie rozwija ludzi młodych. Jak zostało ukazane, w koncepcji tej religia zajmuje centralne miejsce w życiu skautów, inspirując i stymulując ich do wszechstronnego rozwoju. Autorka w swoim opracowaniu ukazuje spojrzenie Roberta Baden-Powella na edukację religijną w kontekście współczesności.

Monografię wieńczy artykuł ks. Wojciecha Witowskiego zatytułowany „Edukacja religijna na tle przemian historycznych na przykładzie parafii w Nowym Sączu-Biegonicach”. Opracowanie odnosi się do historycznych źródeł dotyczących edukacji religijnej na nowosądeckim terenie. Początki nauczania religii sięgają już XV wieku. Celem autora jest zaprezentowanie jak wyglądała edukacja religijna na tle przemian historycznych. Podstawą prowadzonych analiz są materiały archiwalne oraz kroniki szkolne.

Praca zbiorowa pt. *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych* jest zbiorem artykułów o wysokich standardach metodologicznych, merytorycznych i formalnych. Przez szerokie spektrum dogłębnie i solidnie opracowanych tematów, może realnie przyczynić się do podniesienia jakości edukacji religijnej podejmowanej w polskich szkołach. Ocena taka ma związek z faktem, iż poszczególni autorzy nie tylko diagnozują faktyczną, niełatwą rzeczywistość edukacyjną, co wydaje się zadaniem najprostszym, lecz także podejmują się zadania zdefiniowania faktycznych problemów oraz próby wypracowania adekwatnych rozwiązań. Wskazują oni na konkretne wnioski prakseologiczne oraz propozycje praktycznych zmian, których wymaga podniesienie poziomu owej edukacji. Ważne jest, aby podkreślić, że wiele z opracowań, jakie zawiera ta publikacja, posiada wymiar aktualny. Jest to świadectwem autentycznej troski autorów o rozwój religijny młodego pokolenia zwłaszcza w sferze moralnej. Publikacja zawiera także poważny zbiór bibliograficzny opracowań dotyczących szeroko pojmowanej edukacji religijnej, a poprzez to jest konkretnym wkładem w rozwój teologii pastoralnej i katechetyki.

Należy mieć nadzieję, że praca przyczyni się do wzrostu poziomu edukacji religijnej zarówno od strony teologicznej jak i prakseologicznej, wskazując na konkretne ścieżki skuteczności w przekazie wiary i kształtowaniu chrześcijańskich postaw z niej wynikających. Oby myśli kilkunastu autorów pomogły wypracować nowe modele skutecznej edukacji religijnej. Konkludując, należy stwierdzić, iż publikację tę można rekomendować zainteresowanym czytelnikom, w tym studentom studiów magisterskich i doktorskich, podejmujących badania w tym interesującym obszarze.

Ks. mgr lic. Dominik Kielb, KUL  
Doktorant KUL  
e-mail: kielbdominik@gmail.com